

Η Λαμία κατά την Ελληνιστική περίοδο

Πρόσφατη αποκάλυψη τμήματος του αρχαίου τείχους της πόλης

Αριστέα Παπασταθοπούλου

.....
Αρχαιολόγος (Δρ)
Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας
και Ευρυτανίας

Τα στοιχεία που προέκυψαν από τις σωστικές ανασκαφές των τελευταίων δεκαετιών στη Λαμία με αφορμή δημόσια και ιδιωτικά έργα, επιβεβαιώνουν την ύπαρξη της ελληνιστικής πόλης κάτω από τον σύγχρονο πολεοδομικό ιστό και συνθέτουν την εικόνα της. Στα κυριότερα αρχαιολογικά ευρήματα συγκαταλέγονται τμήματα του τείχους, αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικοδομημάτων και τμήματα νεκροταφείων. Η οχυρωμένη ακρόπολη και τα τείχη, τα οποία περιέβαλαν την κάτω πόλη, συνθέταν το αμυντικό σύστημα της αρχαίας Λαμίας. Τα αποτελέσματα πρόσφατων ανασκαφών συμπληρώνουν την εικόνα της πορείας του τείχους, προσθέτοντας νέα στοιχεία στη γνώση μας για την αρχαία Λαμία.

Λέξεις ευρετηρίου

αρχαία Λαμία
Ελληνιστική εποχή
οχύρωση
τείχος
οικοδομήματα
νεκροταφεία

Η Λαμία¹ υπήρξε, μετά την Τραχίνα, η νεώτερη πρωτεύουσα της αρχαίας Μαλίδας, η επικράτεια της οποίας εκτεινόταν στην περιοχή του Σπερχειού ποταμού και στο νότιο τμήμα της Όθρους. Είναι κτισμένη σε σημείο «κλειδί» για τον έλεγχο της κοιλάδας του Σπερχειού. Η γεωγραφική θέση της έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ιστορική της εξέλιξη και την μετέτρεψε πολλές φορές σε πεδίο συγκρούσεων των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων. Οι Μαλιείς και η πρωτεύουσά τους βρέθηκαν κατά καιρούς κάτω από την κυριαρχία των Θεσσαλών, των Μακεδόνων και των Αιτωλών. Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. η πόλη βρέθηκε στη σφαίρα επιρροής των Μακεδόνων, στην οποία παρέμεινε έως το τέλος του αιώνα. Σε αυτό το χρονικό διάστημα έγινε ο Λαμμακός πόλεμος (323-322 π.Χ.), κατά τη διάρκεια του οποίου ο Αθηναίος στρατηγός Λεωσθένης, ηγούμενος των συμμαχικών δυνάμεων των Αθηναίων, ανάγκασε τις δυνάμεις του Μακεδόνα στρατηγού Αντιπάτρου να οπισθοχωρήσουν έως την Λαμία, όπου τελικά αυτές κατέφυγαν, με συνέπεια να ακολουθήσει η πολιορκία της πόλης. Ο Λεωσθένης σκοτώθηκε έξω από τα τείχη της πόλης και οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία.²

Καθ' όλη τη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ. διεξήχθησαν πολλές συγκρούσεις μεταξύ Μακεδόνων και Αιτωλών που διεκδικούσαν τη στρατηγική αυτή περιοχή.³ Η ακμή της πόλης συμπίπτει με το τέλος της μακεδονικής κυριαρχίας στην περιοχή του Σπερχειού ποταμού και την απελευθέρωσή της από τον Δημήτριο Πολιορκητή (302 π.Χ.) και κορυφώνεται με την προσχώρησή της στην Αιτωλική Συμπολιτεία.

Το 212 π.Χ. οι Αιτωλοί συμάχησαν με τους Ρωμαίους εναντίον των Μακεδόνων. Το 208 π.Χ. οι Μακεδόνες με αρχηγό τον Φίλιππο Ε' συγκρούστηκαν πλησίον της πόλης με τους Αιτωλούς, τους οποίους νίκησαν και ανάγκασαν να κλείσουν στην ακρόπολη, όπου δεν κατόρθωσε να επιτεθεί ο Φίλιππος Ε'. Στη συνέχεια, η συμμαχία Αιτωλών και Ρωμαίων διαλύθηκε και οι Ρωμαίοι στράφηκαν κατά των Αιτωλών και των συμμάχων τους Μαλιέων. Το 192 π.Χ. ο Αντίοχος, συνοδευόμενος από τον Αννίβα, τον Καρχηδόνιο στρατηγό, μετά από πρόσκληση των Αιτωλών, ήλθε στη Λαμία όπου ανακηρύχθηκε αρχιστράτηγος όλων των συμμά-

χων στον πόλεμο κατά των Ρωμαίων. Η σύγκρουση του Αντιόχου με τους Ρωμαίους το 191 π.Χ. στις Θερμοπύλες έληξε υπέρ των Ρωμαίων και ο Φίλιππος Ε' έλαβε διαταγή από τους Ρωμαίους να επιτεθεί στη Λαμία, την οποία υπερασπίζονταν οι Αιτωλοί. Οι Μακεδόνες του Φιλίππου Ε' απέτυχαν στην κατάκτηση του βράχου της ακρόπολης.⁴ Η Λαμία κατελήφθη τον επόμενο χρόνο (190 π.Χ.) από τους Ρωμαίους, λεηλατήθηκε και περιήλθε σε παρακμή.⁵

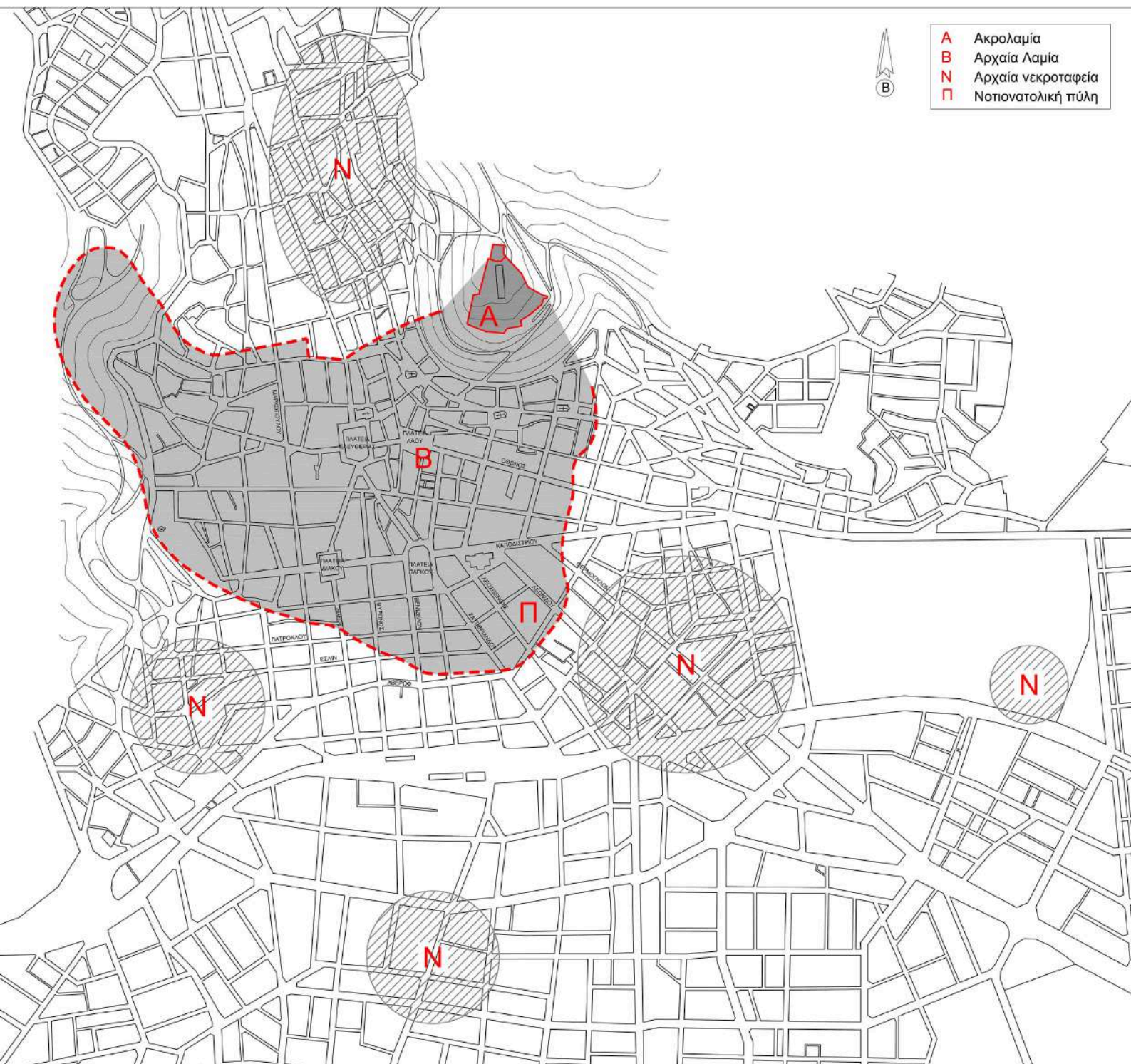
Η ελληνιστική πόλη

Οχύρωση - οικοδομήματα - νεκροταφεία

Στην ανασύνθεση της ιστορικής τοπογραφίας της αρχαίας Λαμίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνέβαλε η αποκάλυψη, στο πλαίσιο των σωστικών ανασκαφών στην περιοχή του πολεοδομικού ιστού της σύγχρονης πόλης, τμημάτων της οχύρωσης, οικοδομημάτων και τμημάτων των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης.

Το αμυντικό σύστημα της αρχαίας Λαμίας, όπως και πολλών θεσσαλικών πόλεων, συνέθεταν η οχυρωμένη ακρόπολη και τα τείχη της κάτω πόλης⁶ (εικ. 1). Η ακρόπολη ήταν το κέντρο της άμυνας της πόλης. Βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο της Λαμίας, στην κορυφή ενός βραχώδους λόφου έκτασης 16 στρεμμάτων περίπου, με κλίση Β-Ν και μέσο υψόμετρο 117 μ. Αποτελούσε τον ισχυρότερο κρίκο στην αλυσίδα των οχυρώσεων που προορίζονταν για την επιτήρηση της κοιλάδας του Σπερχειού, της παραλιακής οδού και του στενού περάσματος που οδηγεί διαμέσου της Όθρους στη Θεσσαλία.

Το λέσβιο σύστημα δόμησης με ασβεστολιθικές λιθοπλίνθους, το οποίο παρατηρείται στο κατώτερο τμήμα του βορειοδυτικού άκρου του περιβόλου της ακρόπολης, υποδεικνύει ότι η παλαιότερη φάση της αμυντικής θωράκισης της πόλης των ιστορικών χρόνων πιθανώς χρονολογείται στην ύστερη Αρχαϊκή περίοδο, περί το 500 π.Χ. ή λίγο αργότερα, χωρίς να αποκλείεται ότι πρόκειται για αρχαϊστικό τμήμα της οχύρωσης της Ελληνιστικής εποχής. Το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα δόμησης στην ίδια περιοχή της ακρόπολης αλλά και σε άλλα σημεία της, με την πρώιμη μορφή του, με λιθοπλίνθους από ασβεστόλιθο αλλά και κροκαλοπαγούς προέλευσης, χρονολογείται στις τελευταίες δεκαετίες του 5ου αι. π.Χ., ή στο α' ήμισυ του

1. Τοπογραφικό σχέδιο της σύγχρονης Λαμίας, με την θέση της ακρόπολης (A) και της κάτω πόλης (B) της αρχαίας Λαμίας, την πορεία του τείχους της κάτω πόλης (με διακεκομμένη γραμμή), τη ΝΑ πύλη αυτού του τμήματος του τείχους (Π) και τις θέσεις των αρχαίων νεκροταφείων (N).

2. Διαδοχικά συστήματα δόμησης στο ΒΔ άκρο της οχύρωσης της αρχαίας ακρόπολης.

4ου αι. π.Χ.⁷ (εικ. 2). Η οχύρωση της ακρόπολης και της κάτω πόλης, η οποία πιθανώς οχυρώθηκε για πρώτη φορά μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., επεκτάθηκε και συμπληρώθηκε από τον Μακεδόνα στρατηγό Αντίπατρο κατά την περίοδο του Λαμακού πολέμου⁸ και ολοκληρώθηκε την εποχή της ένταξης της πόλης στην Αιτωλική Συμπολιτεία.

Αυτή η οχύρωση κατασκευάστηκε κυρίως με πόρινες λιθοπλίνθους κατά το ισόδομο και, κατά τόπους, κατά το ψευδοϊσόδομο ορθογώνιο σύστημα δόμησης.

Το τείχος της κάτω πόλης, η οποία εκτεινόταν στα Ν-ΝΔ του λόφου της ακρόπολης, κατευθυνόταν προς Ν, ΝΔ, Δ, ΒΔ και Β, περιέβαλλε τον λόφο

3. Κατάλοιπα πύργου του ελληνιστικού τείχους (στη συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Καζούλη).

του Αγίου Λουκά και ακολούθως, με κατεύθυνση Α-ΒΑ, κατέληγε στη δυτική πλευρά της ακρόπολης.

Τα αποκαλυφθέντα τμήματα των τειχών της κάτω πόλης είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος τους δομημένα κατά το ισόδομο ή κατά το ψευδοισόδομο ορθογώνιο σύστημα δόμησης. Αποτελούνται από δύο παράλληλες σειρές λαξευμένων πώρινων ορθογώνιων λιθόπλινθων, μεταξύ των οποίων υπάρχει κενό πληρούμενο με χώμα και μικρούς λίθους. Η κρηπίδα της θεμελίωσής τους, η οποία ήταν τοποθετημένη σε τάφρο, εξέχει και στις δύο όψεις τους και η εξωτερική επιφάνειά τους, στα πιο επιμελημένα τμήματά τους, κοσμείται με εισέχον ορθογώνιο πλαίσιο (*περιτένεια*).⁹ Το τείχος, προς ενίσχυσή του, φέρει κατά διαστήματα εγκάρσια ζεύγματα και κατά μήκος του υπάρχει σειρά ισχυρών πυργοειδών κατασκευών.

Ένας από τους πύργους των τειχών της κάτω πόλης έχει εντοπισθεί στο βόρειο τμήμα τους, στην συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Καζούλη, στα δυτικά κράσπεδα του Κάστρου και διατηρείται ορατός στο ισόγειο οικοδομής¹⁰ (εικ. 3) και μία από τις κύριες πύλες εισόδου στην πόλη βρισκόταν στο νοτιοανατολικό τμήμα της οχύρωσης, στο οικοδομικό τετράγωνο που ορίζεται από τις οδούς Λεωνίδου, Παλαιολόγου Θερμοπυλών και Καποδιστρίου.

Η οικιστική ανάπτυξη της αρχαίας πόλης και η οργάνωση των νεκροταφείων της άρχισαν τουλάχιστον στο α΄ ήμισυ του 4ου αι. π.Χ., ενώ την ίδια εποχή ιδρύθηκε και το νομισματοκοπείο των Μαλιέων.¹¹

Το διοικητικό, εμπορικό και θρησκευτικό κέντρο της πόλης, το οποίο περιέκλειαν τα τείχη, ταυτίζεται με αυτό της σύγχρονης Λαμίας. Η ελληνιστική πόλη οργανώθηκε κατά τον ύστερο 4ο και

4. Τμήμα αναλημματικού τοίχου του ανδρήρου και κλίμακα του ηρώου στον χώρο της αρχαίας αγοράς (οδός Αινιάνων).

τον πρώιμο 3ο αι. π.Χ. και καταστράφηκε τον 2ο αι. π.Χ.

Συγκρότημα τυπολογικά συγγενές προς τα ηρώα Ελληνιστικής εποχής¹² αποκαλύφθηκε κατά το μεγαλύτερο τμήμα του στην οδό Αινιάνων (οικόπεδα Γ. Πολιτόπουλου και Κ. Πασιονίκου), με αφορμή τις σωστικές ανασκαφές για την οικοδόμηση των οικοπέδων¹³ (εικ. 4).

Τα διατηρηθέντα οικοδομικά λείψανα στο υπόγειο της Δημοτικής Πινακοθήκης στην οδό Αινιάνων (εικ. 5) αποτελούν τμήμα στενωπού, η οποία χώριζε το οικοδομικό τετράγωνο της αγοράς της αρχαίας Λαμίας από εκείνο με το ηρώο.¹⁴ Θραυσμένες κεραμίδες στέγης και ίχνη πυρκαγιάς στην επίχωση της αρχαίας οδού καθώς και μεγάλες ποσότητες αχρησιμοποίητων αγγείων και ειδωλίων του τέλους 3ου - α' ημίσεος 2ου αι. π.Χ. μαρτυρούν για τη λειτουργία κεραμικού κοροπλαστικού εργα-

στηρίου και καταστήματος πώλησης των προϊόντων του στη νότια πλευρά της αγοράς, η οποία καταστράφηκε κατά το α' ήμισυ του 2ου αι. π.Χ.¹⁵

Στην πλατεία Αθ. Διάκου, στο υπόγειο του κτηρίου της Τράπεζας της Ελλάδος διατηρούνται τα λείψανα του νοτιοανατολικού τμήματος μνημειακού δημόσιου οικοδομήματος, ύστερης Κλασικής - πρώιμης Ελληνιστικής περιόδου (β' ήμισυ 4ου αι. π.Χ.), το οποίο μετασκευάστηκε σε δημόσια κρήνη κατά την όψιμη Ρωμαϊκή περίοδο (ύστερος 2ος - 4ος αι. μ.Χ.).¹⁶ Το κτήριο βρισκόταν μεταξύ της αρχαίας αγοράς (οδός Αινιάνων) και του νοτιοδυτικού σκέλους του οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας Λαμίας.

Εκτός των τειχών έχει έλθει στο φως μικρό ναόσχημο οικοδόμημα στην οδό Παλαιολόγου, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.,¹⁷ και το βόρειο τμήμα της παλαιότερας του γυμνα-

5. Τα διατηρηθέντα οικοδομικά λείψανα στην «Αίθουσα της αρχαίας αγοράς» στο υπόγειο της Δημοτικής Πινακοθήκης (οδός Αινιάνων).

6. Λεπτομέρεια του λουτρού (μαρμάρινοι ποδονιπτήρες) της παλαίστρας του Γυμνασίου (οδός Θερμοπυλών).

σίου στην οδό Θερμοπυλών (εικ. 6), που οικοδομήθηκε μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Η παλαίστρα, αμέσως μετά την καταστροφή της από σεισμό τον 3ο αι. π.Χ., ανοικοδομήθηκε με κάποιες μετασκευές στο λουτρό, ενώ περί τα τέλη του 2ου αι. π.Χ. καταστράφηκε και πάλι από σεισμό.¹⁸

Εκτός των τειχών, στα Β, ΝΑ και ΝΔ έχουν αποκαλυφθεί εκτεταμένα τμήματα των τριών νεκροταφείων της πόλης, η χρήση των οποίων εκτείνεται χρονικά από το β' ήμισυ του 5ου αι. π.Χ. έως και τον 3ο αι. μ.Χ., με κύρια περίοδο χρήσης, από το α' ήμισυ του 4ου αι. π.Χ. έως και το α' ήμισυ του 2ου αι. π.Χ.

Στο βόρειο νεκροταφείο, το οποίο εκτείνεται στους πρόποδες της βορειοδυτικής πλαγιάς του λόφου της ακρόπολης και ενός χαμηλότερου υψώμα-

τος στα ΒΔ του, έχει εντοπισθεί ένας σημαντικός αριθμός ελληνιστικών λαξευτών θαλαμωτών τάφων «μακεδονικού τύπου» (εικ. 7), η χρήση των οποίων εκτείνεται χρονικά στην Παλαιοχριστιανική περίοδο.¹⁹

Στο νότιο νεκροταφείο επικρατεί ο κιβωτιόσχημος τύπος τάφου από ορθογώνιες πλάκες από πωρόλιθο.²⁰ Στην περιοχή του έχουν έλθει στο φως δύο ελληνιστικοί κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι «μακεδονικού» τύπου. Ο πρώτος βρίσκεται στην οδό Θερμοπυλών (οικόπεδο ιδιοκτ. ΑΜΑΚ)²¹ και ο δεύτερος στην οδό Κωνσταντινοπόλεως (οικόπεδο ανέγερσης του Νέου Δικαστικού Μεγάρου).²²

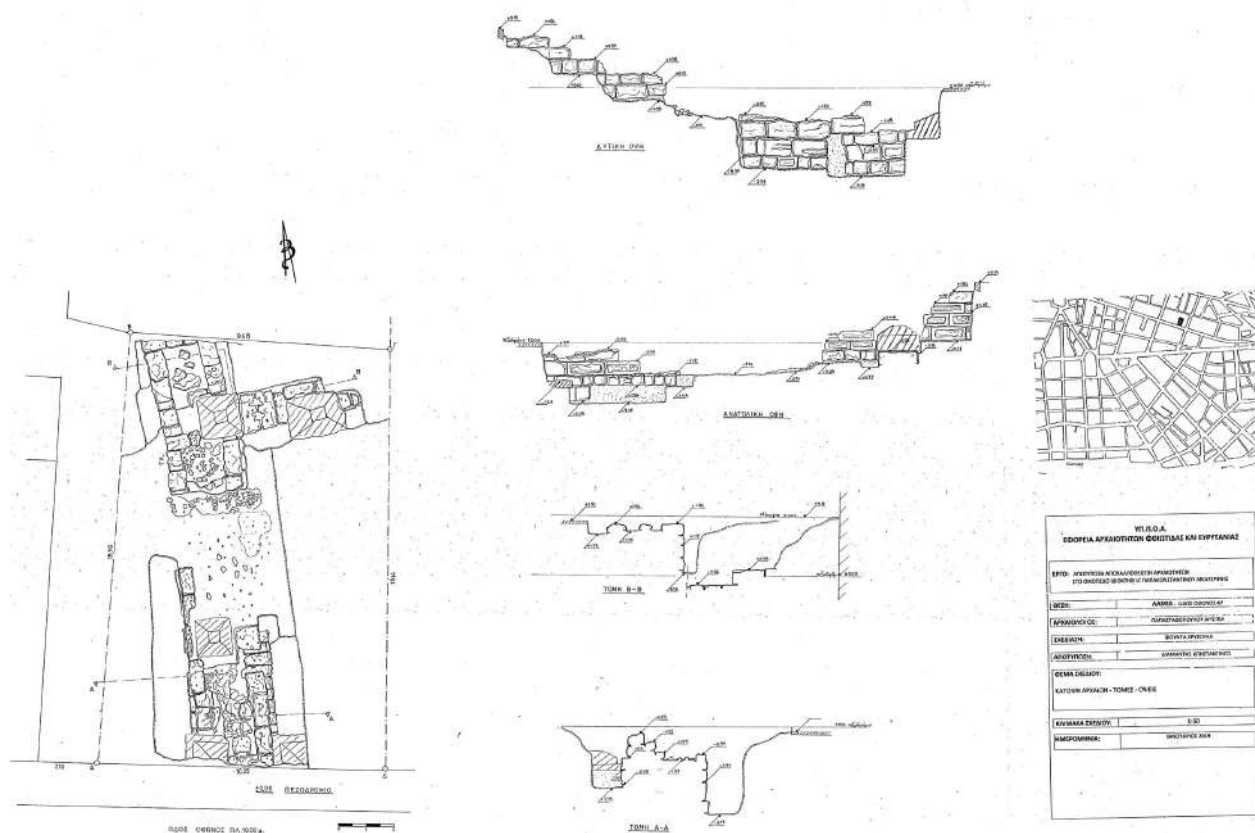
Οι περισσότερες ταφές ήταν κτερισμένες κυρίως με τους κοινούς τύπους πήλινων αγγείων της Ελληνιστικής περιόδου,²³ ενώ ορισμένοι περι-

7. Λαξευτός θαλαμωτός ελληνιστικός τάφος στο Β νεκροταφείο (οδός Μαλιέων).

8. Αλαβάστρινη πυξίδα (β' ήμισυ 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.)
από κιβωτιόσημο τάφο στο Ν νεκροταφείο (οδός Σκουφά).

9. Σχεδιαστική αποτύπωση του τείχους στην οδό Όθωνος αρ. 47.

είχαν και άλλα, λιγότερο συνήθη είδη κτερισμάτων, μεταξύ των οποίων χρυσά κοσμήματα και άλλα πολύτιμα επείσακτα αντικείμενα²⁴ (εικ. 8) που υποδεικνύουν, εκτός από την οικονομική ευμάρεια των κατοίκων της αρχαίας Λαμίας, εμπορικές σχέσεις και πολιτισμικές επιρροές από άλλες περιοχές.²⁵

Η πρόσφατη αποκάλυψη τμήματος του αρχαίου τείχους της πόλης στην οδό Όθωνος αρ. 47 (οικ. ιδιοκτησίας Αικ. Παπακωνσταντίνου)

Μετά από αίτηση για ανέγερση διώροφης οικοδομής επί πυλωτής σε οικοπέδο εμβαδού 152,07 τ.μ., η Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας διενήργησε σωστική ανασκαφική έρευνα (Νοέμβριος 2018 - Φεβρουάριος 2019) σε όλη την έκταση του οικοπέδου. Οι αποκαλυφθείσες αρχαιότητες (εικ. 9) ανήκουν στο τμήμα του ανα-

τολικού σκέλους του αρχαίου τείχους της κάτω πόλης. Βόρεια αυτού σε όμορα οικοπέδα αλλά και νότια, επί της οδού Όθωνος, είχε κατά το παρελθόν αποκαλυφθεί η πορεία του τείχους προς Β και Ν αντίστοιχα.²⁶

Στο οικοπέδο υπήρχε παλαιά οικία, η θεμελίωση της οποίας είχε καταστρέψει κατά τόπους το τμήμα του τείχους που διασχίζει το δυτικό τμήμα του οικοπέδου με κατεύθυνση Β-Ν (συν. μήκους 15,56 μ.). Η ανώτερη επιφάνειά του εμφανίζεται 1,86 μ. πάνω από το επίπεδο του άξονα της οδού Όθωνος. Εδράζεται στο φυσικό βραχώδες έδαφος της περιοχής του οποίου ακολουθεί τη φυσική κλίση.

Στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου (εικ. 10), όπου ο φυσικός βράχος ανυψώνεται, το τείχος σώζεται σε ύψος πέντε δόμων (συν. σωζ. ύψος 1,86 μ.) κατά τη δυτική του πλευρά και τεσσάρων δόμων (συν. σωζ. ύψος 1,76 μ.) κατά την ανατολική. Εδράζεται

10. Το βόρειο τμήμα του τείχους στην οδό Όθωνος αρ. 47 από ΝΔ.

σε βάθος 0,28 μ. στη δυτική πλευρά, ενώ η έδραση της ανατολικής πλευράς του αποκαλύφθηκε σε ύψος 0,11 μ. (0.00: το πεζοδρόμιο της οδού Όθωνος).

Στο κέντρο περίπου του οικοπέδου το τείχος έχει καταστραφεί ολοσχερώς κατά την προηγούμενη δόμηση του οικοπέδου και δεν αποκαλύφθηκαν κατάλοιπά του. Νοτίως του βόρειου αποκαλυφθέντος τμήματος του τείχους, στον χώρο όπου διακόπτεται η πορεία του, σε βάθος 0,30 μ. από το σημείο έδρασής του, αποκαλύφθηκε νεώτερος τοίχος κατεύθυνσης Δ-Α, από μικρούς αργούς ασβεστόλιθους (διαστάσεων 3,20 x 0,70 μ., ύψ. 0,30 μ.).

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου (εικ. 11) το τείχος σώζεται σε ύψος τεσσάρων δόμων (συνολικού ύψους 2,14 μ.) κατά τη δυτική του πλευρά και τεσσάρων δόμων (συν. σωζ. ύψος 1,83 μ.) κατά την ανατολική. Εδράζεται σε βάθος 3,13 μ. στη δυτική πλευρά του και σε βάθος 2,08 μ. στην ανατολική πλευρά. Οι δύο όψεις του τείχους είναι επιμελώς λαξευμένες.

Είναι κατασκευασμένο κατά το ισόδομο ορθογώνιο σύστημα από δύο παράλληλες σειρές λαξευμένων ορθογώνιων πώριων λιθόπλινθων (πλάτους 2,60 μ.), οι οποίες σχηματίζουν τις δύο κύριες όψεις με εγγάρσια εσωτερικά ζεύγματα κατά διαστήματα. Το κενό μεταξύ των δύο σειρών βρέθηκε πληρούμενο από χώμα, μικρούς αργούς λίθους καθώς και παρωλιθική λατύπη. Η ανώτερη σωζόμενη επιφάνεια στο μεγαλύτερο τμήμα του τείχους ήταν αρκετά διαταραγμένη λόγω της προηγούμενης δό-

11. Η ανατολική όψη του Ν τμήματος του τείχους στην οδό Όθωνος αρ. 47.

μησης. Ορισμένες λιθόπλινθοι βρέθηκαν θραυσμένες και μετακινημένες.

Στην ανατολική πλευρά και στο νότιο τμήμα της δυτικής σειράς η θεμέλιος στρώση, η οποία παρακολουθεί την προς Ν κλίση του εδάφους, αποτελείται από πώρινους διάτονους λιθόπλινθους, οι οποίες εξέχουν ελαφρώς των υπερκείμενων σειρών που συνίστανται από δρομικά τοποθετημένες λιθοπλίνθους.

Στο βορειοανατολικό τμήμα του οικοπέδου, κάθετα στην ανατολική πλευρά του τείχους, αποκαλύφθηκε ισχυρός τοίχος από λαξευμένους ασβεστολιθικούς δόμους κατεύθυνσης Δ-Α (μήκ. 4,30 μ., πλάτ. 1,40 μ.), ο οποίος σώζεται σε ύψος δύο δόμων (συν. σωζ. ύψ. 1,00 μ.). Μεγάλο τμήμα της νότιας όψης του δεν αποκαλύφθηκε λόγω της ύπαρξηςτσιμεντένιας βάσης της παλαιάς οικοδομής (διαστάσεων 2,10 x 1,50μ., ύψ. 0,65 μ.). Το βόρειο τμήμα του τοίχου «βαίνει» κάτω από τις επιχώσεις που καλύπτουν το βορειοανατολικό όριο του οικοπέδου, καθώς και προς τα όμορα Β και Α οικοπέδα και δεν αποκαλύφθηκε, επειδή υπήρχε κίνδυνος κατάρρευσης των επιχώσεων και βλάβης των όμορων ιδιοκτησιών. Πρόκειται πιθανότατα για τον νότιο τοίχο ορθογωνίου οικοδομήματος, ο

βόρειος τοίχος του οποίου είχε αποκαλυφθεί στο όμορο προς βορρά οικοπέδο.²⁷

Δεν επιχειρήθηκε η αφαίρεση τριών τετράγωνων πεδίων από οπλισμένο σκυρόδεμα της παλαιάς οικίας λόγω του κινδύνου αποκόλλησης και ολοκληρωτικής καταστροφής του τείχους στα σημεία αυτά. Το νοτιοδυτικό άκρο του τείχους έχει επίσης καταστραφεί απότσιμεντένια βάση (πλάτους 1,25 μ.) η οποία «βαίνει» κάτω από το πεζοδρόμιο της οδού Όθωνος.

Η λιγιστή κεραμική που συνίσταται από όστρακα κλειστών και ανοικτών αγγείων, υποδηλώνει χρήση του χώρου από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. έως τον 1ο αι. π.Χ.

Κατόπιν γνωμοδοτήσεως του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας αποφασίστηκε η διατήρηση του νότιου τμήματος του τείχους σε κατάσταση και του βόρειου τμήματος ως ορατού και επισκέψιμου.

Β
Α

Σημειώσεις

- Κατά τους αρχαίους συγγραφείς, η Λαμία οφείλει την ονομασία της στον μυθικό ιδρυτή της Λάμο ή Λάμιο, γιο του Ηρακλή και της Ομφάλης (Διόδωρος 4, 31, 8), ή στη Λαμία, κόρη του Ποσειδώνα και βασίλισσα της Τραχινίας (Πανσανίας 12, 1). Η σύγχρονη πόλη είναι κτισμένη επάνω στα κατάλοιπα αρχαίας πόλης, η οποία έφερε το ίδιο όνομα, όπως επιβεβαιώνεται από αρχαίες επιγραφές (π.χ., *IG IX 2*, 80). Οι παλαιότερες ενδείξεις κατοίκησης, στα τέλη της 3ης χιλιετίας π.Χ., εντοπίζονται στο Κάστρο (Ακρολαμία). Πρόκειται για κεραμική Πρωτοελλαδικής εποχής [Χουρμουζιάδης Γ., «Κάστρο της Λαμίας», *ΑΔ 29, Χρονικά* (1973-1974), 519-520] και οικοδομικά λείψανα Μεσοελλαδικής εποχής [Σταμούδη Αικ., *ΑΔ 54 Χρονικά* (1999), 354. Παπακωνσταντίνου 1994, 22]. Σύμφωνα με τη Φ. Δακορόνια (2007, 421-422), περιφερειακά πολιίσματα των Μαλίων συνασπίστηκαν και προχώρησαν κατά το β' ήμισυ του 5ου αι. π.Χ. στη δημιουργία της πόλης. Το όνομά της ουδέποτε μνημονεύεται από τον Ηρόδοτο ή τον Θουκυδίδη. Η αρχαία γραπτή μαρτυρία, από την οποία προκύπτει εμμέσως ότι η πόλη υπήρχε ήδη στο β' ήμισυ του 5ου αι. π.Χ., είναι η παραδιδόμενη από τον Στράβωνα (1.60) αναφορά του Δημητρίου Καλλατιανού στις καταστροφές που προκάλεσε ο σεισμός του 426 π.Χ., με επίκεντρο τον Μαλιακό κόλπο και στις επιπτώσεις του, μεταξύ άλλων, στους κατοίκους της Λαμίας.
- Παπακωνσταντίνου 1994, 8.
- Grainger 1999, 239-240, 244-296.
- Τίτος Λίβιος XXXVI, 25, 4. Βλ. Παπακωνσταντίνου 1994, 8-10.
- Για τη ρωμαϊκή Λαμία, βλ. Zachos 2016, 46-51.
- Βλ. Stählin 2002, 359-36. Παπαναγιώτου 1971, 73-126. Papakonstantinou 2005.
- Φρούσου - Παπασταθοπούλου 2015, 18-19, εικ. 1.
- Διόδωρος 18, 12, 4-5. Ο Διόδωρος (18, 13, 1-3) υπογραμμίζει την επιμελημένη κατασκευή της οχύρωσης της πόλης.
- Παπακωνσταντίνου 1994.
- Σταμούδη Αικ., «Λαμία, οδός Καραϊσκάκη και Καζούλη, οικόπεδο Δ. Παντοπούλου», *ΑΔ 51, Χρονικά* (1996), 313-314.
- Γεωργίου 2004.
- Ως παράλληλο μπορεί να θεωρηθεί το ηρώο στη μικρασιατική Τρύσα του 4ου αι. π.Χ., βλ. Oberleitner 1994, 19-20, εικ. 24. Η διαμόρφωση ηρώου στην περιοχή της αγοράς των πόλεων συνδέεται με τη λατρεία των Ηρώων-κτιστών, βλ. Martin 1951, 47.
- Παπακωνσταντίνου κ.ά. 2012. Στο υπόγειο του οικοπέδου ιδιοκτ. Γ. Πολιτόπουλου διατηρείται ορθογώνια παρολιθική θεμελίωση πλευρών 8,50 x 7,50 μ. στο μέσον τετραγώνου περιβόλου πλευράς 20 μ. Η ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στο όμορο προς ανατολάς οικόπεδο ιδιοκτησίας Πασιονίκου, συμπλήρωσε το σπουδαίο εύρημα. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν 19 μ. από την ανατολική πλευρά της θεμελίωσης του περιβόλου του ηρώου καθώς και ισχυρός αναλημματικός τοίχος μήκους 34,50 μ., που υποστήριζε το άνητρο του μνημείου με μνημειώδη κλίμακα πλάτους 3,17 μ. με πέντε αναβαθμούς, η οποία οδηγούσε σε αυτό.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ., «Λαμία, οδός Αινιάνων 6», *ΑΔ 40, Χρονικά* (1985), 155-157 της ίδιας, «Λαμία, οδός Αινιάνων», *ΑΔ 48, Χρονικά* (1993), 201-203.
- Είναι πιθανόν ότι κάποια από τα αγγεία (πινάκια, μεγαρικοί σκύφοι, άωτα σκυφίδια, κύπελλα, πυξίδες) προορίζονταν για

- τους επισκέπτες του παρακείμενου ηρώου. Πληθώρα αγγείων καθημερινής χρήσης, ειδώλια και μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων και ειδωλίων βρέθηκαν και στο ανατολικό τμήμα της ελληνιστικής Αγοράς της Πέλλας, βλ. Σιγανίδου Μ., «Ανασκαφή Πέλλας», *ΠΑΕ* 1982, 57, πίν. 40α. Σιγανίδου, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 17. Ακαμάτης 1993, 19.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ., «Λαμία. Πλατεία Διάκου», *ΑΔ 56-59, Χρονικά* (2001-2004), 313-314.
 - Σπυρόπουλος Θ. Γ., «Λαμία, οικόπεδο Χαρ. Κοκκαλάκη, παρά την Α.Τ.Ε.», *ΑΔ 25, Χρονικά* (1970), 233-234. Το αποκαλυφθέν τμήμα ανήκει στον οπισθόδομο και τη βόρεια πλευρά του σηκού σύμφωνα με τον Παπαναγιώτου (1971, 121).
 - Στην αρχική οικοδομική φάση, το δάπεδο του λουτρού ήταν στρωμένο με ψηφίδες συνδεδεμένες με ισχυρό κονίαμα. Στο ΝΔ τμήμα του υπήρχε μικρή δεξαμενή και ανατολικά αυτής πόρινη ορθογώνια «πύελος» (μπανιέρα). Κατά μήκος του βόρειου τοίχου του υπήρχαν τρεις πόρινοι λουτήρες. Μετά την πρώτη καταστροφή η δεξαμενή επχωματώθηκε, καλύφθηκε με δάπεδο, όπως το υπόλοιπο λουτρό, και εξοπλήθηκε με κινητούς μαρμαρίνους «ποδονιπτήρες», έξι από τους οποίους βρέθηκαν *in situ*, βλ. Δακορόνια 2000, 19.
 - Παπακωνσταντίνου, Παπασταθοπούλου 2003. Παπασταθοπούλου 2020, τόμ. Ι, 96-136.
 - Φρούσου, Παπασταθοπούλου 2015, 23, 26.
 - Δακορόνια Φ., «Λαμία, οδ. Θερμοπυλών 9-11», *ΑΔ 50, Χρονικά* (1995), 322-323. Παπασταθοπούλου *ό.π.*, 85-86.
 - Παπακωνσταντίνου, Μπούγια, Τυλελή 2012. Παπασταθοπούλου *ό.π.*, 87-89.
 - Παπακωνσταντίνου 1997.
 - Παπασταθοπούλου 2010.
 - Φρούσου - Παπασταθοπούλου 2015, 26-27.
 - Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη Μ., «Λαμία, οδός Ησαΐα, οικ. Μ. Μιτάκου», *ΑΔ 39 Χρονικά* (1984), 129. Μπούγια Π., «Λαμία, οδός Όθωνος 39 (οικ. Α. Σκύλαρη)», *ΑΔ 52, Χρονικά* (1997), 426-427. Δακορόνια Φ., «Λαμία, οδός Όθωνος, έργα ΔΕΥΑΛ», *ΑΔ 41, Χρονικά* (1986), 57-58.
 - Μπούγια *ό.π.*

Βιβλιογραφία

- Ακαμάτης Ι. 1993, *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα*, Αθήνα.
- Γεωργίου Ε. 2004, «Το νομισματοκοπείο της Λαμίας», στο *Πρακτικά της Γ' Επιστημονικής Συνάντησης, Το Νόμισμα στο Θεσσαλικό Χώρο. Νομισματοκοπεία, Κυκλοφορία, Εικονογραφία, Ιστορία Αρχαίοι - Βυζαντινοί - Νεώτεροι Χρόνοι*, όβολός 7, Αθήνα, 157-170.
- Δακορόνια Φ. 2000, «Το έργο της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων 1990-1998», στο *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.Π.Ο. στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της*, 1990-1998, Βόλος, 13-21.
- Δακορόνια Φ. 2007, «Η Λαμία...πριν τη Λαμία», στο *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας* (4-6 Νοεμβρίου 2005), Λαμία, 414-423.

- Παπαναγιώτου Τ., 1971, *Ιστορία και μνημεία της Φθιώτιδος*, Αθήνα.
- Papakonstantinou M.-F. 2005, «I risultati della ricerca archeologica attuale della XIV Ephoreia delle Antiquita Preistoriche e Classiche in rapportai dati di Stahlin», στο Cantarelli Fl. (επιμ.), *L'opera e l'importanza di Friedrich Stahlin, Milano, 13 Dicembre 2001, Universita degli Studi di Milano, Facolta di Lettere e Filosofia, Quaderni di Acme* 72, 95-110.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ. 1997, «Ελληνιστική κεραμική από την Λαμία», στο *Πρακτικά της Δ' Επιστημονικής Συνάντησης για την Ελληνιστική κεραμική*, Μυτιλήνη, Μάρτιος 1994, Αθήνα, 50-58.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ. 1994, *Το Κάστρο της Λαμίας*, Αθήνα.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ., Παπασταθοπούλου Α. 2006, «Ελληνιστικοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι Λαμίας. Πρώτη Παρουσίαση» στο *Πρακτικά του Ιου Αρχαιολογικού έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης*, Βόλος 27.2-2.3.2003, Βόλος, 915-926.
- Παπακωνσταντίνου Μ.-Φ., Μπούγια Π., Τιλελή Φ. 2012, «ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Φθιώτιδα. Λαμία. Η οχύρωση, η αγορά και τα νεκροταφεία (2000-2007)», στο *2000-2010. Από το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων*, Αθήνα, 57-58.
- Παπασταθοπούλου Α. 2010, «Αλαβάστρινες πυξίδες από τα νεκροταφεία της αρχαίας Λαμίας», στο *Πρακτικά του 4ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας 9-11 Νοεμβρίου 2007*, Λαμία, 483-490.
- Παπασταθοπούλου Α. 2020, *Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία* (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία), Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Σιγανίδου Μ., Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ. 1996, *Πέλλα. Πρωτεύουσα των Μακεδόνων*, Αθήνα.
- Φρούσσου Ε., Παπασταθοπούλου Α. 2015, «Υδροεση - Αποχέτευση Λαμίας. Αρχαία Λαμία», στο Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου (επιμ.), *Καθ' οδόν... Αρχαιότητες και Δημόσια Έργα στη Φθιώτιδα, 2004-2014*, Λαμία, 17-24.
- Grainger J. 1999, *The League of the Aitolians*, Leiden.
- Martin P. 1951, *Recherches sur l'agora greque*, Paris.
- Oberleitner W. 1994, *Das Heroon von Trysa*, Zabern.
- Stählin F. 2002, *Η Αρχαία Θεσσαλία*, (μτφ. Παπασωτηρίου Γ.-Θανοπούλου Α.), Θεσσαλονίκη.
- Zachos G. A. 2016, *Tabula Imperii Romani*, J 34 - Athens: *Achaia Phthiotis-Malis-Aenis-Oitaia-Doris-Eurytania-East & West Locris-Phokis-Aitolia-Akarnania*, Athens.

Πνευματικά δικαιώματα φωτογραφικού υλικού
Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας

ABSTRACT

Lamia during the Hellenistic period Recent revelation of part of the ancient city wall

Aristea Papastathopoulou

Archaeologist (Ph.D.)

Ephorate of Antiquities of Fthiotida and Evrytania, Greece

Themes in Archaeology 2020, 4(3): 358 - 371

The data resulted from the rescue excavations of recent decades in Lamia on the occasion of public and private projects, confirm the existence of the Hellenistic city under the modern urban web during the period and compose its image. The main archeological findings include parts of the wall, architectural remains of buildings and parts of cemeteries. The fortified acropolis, along with the fortification wall of the lower city, constituted ancient Lamia's defense system. The results of recent excavations complete the insight of the wall course, adding new data to our knowledge of ancient Lamia.

Key words: ancient Lamia, Hellenistic period, fortification, wall, buildings, cemeteries